EEN NIEUWE ATLAS VAN NEDERLANDSCH-INDIË.

DOOR

P. J. B. C. ROBIDÉ VAN DER AA.

Atlas der Nederlandse bezittingen in Oost-Indië, naar de nieuwste bronnen samengesteld en aan de Regeering opgedragen door J. W. Stemfoort en J. J. ten Siethoff, kapiteins van den generalen staf van het Nederlandsch-Indische leger, gereproduceerd op last van het Departement van Koloniën aan de topographische inrichting te 's Gravenhage, onder leiding van den directeur C. A. Eckstein.

II

JAVA EN ATJEH.

De drie bladen van den Atlas, waarop het eiland Java wordt voorgesteld, zijn naar mijne opvatting het meest geschikt, om een juist denkbeeld te geven van de keurige wijze, waarop deze omvangrijke cartographische arbeid is uitgevoerd. Legt men een dier bladen op een platte tafel en gaat men daar naast staan, zoodat men de kaart van boven aanschouwt, dan treedt de verschillende hoogte van het, vooral in West-Java, zoo ingewikkelde bergterrein duidelijk te voorschijn, waartegen de lage strandvlakten en de hoogere plateaux in de binnenlanden, zooals die van Tjiandjoer, Bandoeng, enz. helder afsteken, terwijl de blauwe tint der zee van de kust af geleidelijk wegmelt. Juist in de wijze, waarop die zacht uitvloeiende kleuren hier chromolithographisch zijn weergegeven, zit volgens de meeste deskundigen de hoofdverdienste der nieuwe methode, die de heer Eckstein het eerst bij dezen atlas heeft toegepast.¹ Niettemin, zeker ter bevestiging van het Fransche spreekwoord: *On ne saurait contenter tout le monde et son père*, wordt er juist nu door sommige

¹ Het *Tijdschrift voor Kadaster en Landmeetkunde* gaf in den aanvang van dit jaar in een lezenswaardig opstel: *Een bezoek aan de Topographische Inrichting*, een duidelijke beschrijving, hoe daar de kaarten door kleurendruk en heliogravure op steen worden gebracht.

Nederlandsche kaartenmakers en landverkenners naar aanleiding der verschijning van dezen Atlas krachtig tegen den kleurendruk losgetrokken en die bij de reproductie van kaarten voor onwetenschappelijk en humbug uitgekreten. De heer H. Ph. Th. Witkamp, te voren landmeter bij het kadaster op Java, thans met verlof in Europa, die inderdaad blijkens proeven, die ik van zijne hand gezien heb, een goed cartograaf mag heeten, noemt de terreinvoorstelling dezer kaarten, alleen door bruine vlekken aangewezen, van geen nut hoe genaamd, terwijl een jeugdig militair tijdschrift, dat onder geheime redactie met een onridderlijk wapen ten strijde trekt, voor een prachtwerk als dezen Atlas geen andere benaming weet, dan *een duur prentenboek*.¹

Kwesties van smaak zijn uit den aard der zaak moeilijk uit te maken. Kleurendruk schijnt mij voor kaarten een uitstekend hulpmiddel, om in een gewasschen relief-beeld een algemeenen indruk van het land te geven. Daarmede wil ik niet beweren, dat de kunst der chromolithographie reeds het toppunt der volmaaktheid bereikt heeft. In weerwil der grootste voorzorg zullen de steenen onder het afdrukken wel eens verschuiven. Zoo zijn in mijn exemplaar van den Atlas op de kaart van Noord-Sumatra leelijke blauwe vlekken in het zuidelijk water van Straat Malakka, evenals op die van Midden-Sumatra in het lage benedenland van Djambi. Elders weer heeft de gele steen zich soortgelijke ongepaste vrijheden veroorloofd. Ik kan dus aannemen, dat voor kaarten op veel grooter schaal, waar het vooral op de nauwkeurigheid der détails aankomt, de voorstelling van bergterrein door fijne harceeringen de voorkeur verdient. Een groot voordeel van kleurendruk boven de gravure op koper of steen is echter steeds de mindere kostbaarheid, vooral ook omdat de daaraan te verrichten technische arbeid zooveel minder tijd vordert. Was toch de thans door ons besproken atlas op koper gegraveerd, dan zou die minstens den driedubbelen prijs moeten kosten, terwijl de reproductie wegens het tijdroovende graveeren veel langer had moeten duren. Nu is het vooral bij de uitgave van kaarten, waar de teekening door de gestadige veranderingen op het terrein en bij minder bekende landen door nieuwe ontdekkingen en opnemingen zoo spoedig

² Onder dezen fraaien titel wordt de nieuwe Atlas in vier bladzijdjes afgemaakt in de *Revolver*, jaargang II; bij de kaart van Bali kom ik later op dit verwaten opstel terug. De heer Witkamp plaatste zijne veroordeeling van den atlas in het weekblad: *De Indische Mercuur* van 19 December 1885.

veroudert, van overwegend belang, dat de voor de bewerking vereischte tijd zoo kort mogelijk dure.

Wil men een arbeid van zulk een omvang als dezen Atlas behoorlijk kritizeeren, dan gaat het niet aan, een scherp afkeurend oordeel te grondvesten op de fouten, die men te recht of ten onrecht in een enkel onderdeel meent op te merken. De ongenoemde aardrijkskundige (?) in de *Revolver* bespreekt uitsluitend het kaartje van Bali, welk eiland in den Atlas slechts op betrekkelijk kleine schaal is voorgesteld, terwijl de heer Witkamp zijne aanmerkingen alleen over het blad Midden-Java mededeelt. Wat beduiden nu opmerkingen van dit gehalte? In het distrikt X plaatst de kaart negen dessa's, maar niet een negental andere. Waar de schaal der kaart het onmogelijk maakte, alle plaatsnamen op te nemen, daar kan vooral bij de tallooze dessa's op Java lang gestreden worden, welke daarvan als de belangrijkste volstrekt vermelding vereischten. De heer Witkamp heeft zich dan ook wel gewacht, nader uiteen te zetten, in welk opzicht de bewerkers van den Atlas te dien aanzien verkeerd gekozen hadden. De hoofdaanmerking, die deze kritikus op de kaart van Midden-Java maakt, is deze, dat de bergketen langs de noordgrens der Residentie Kadoe, evenals het gebergte, dat zuidoostwaarts van den Soembing door Magelang loopt, niet duidelijk genoeg uitkomt. Hier verviel de heer Witkamp op een dwaalspoor, doordat hij de nieuwe kaart toetste aan de reeds voor dertig jaar verschenen kaart van Melvill en de teekening der sawa's op de oudere Residentiekaarten der Topographische Inrichting niet begrepen heeft. Zooals trouwens genoeg bekend is, liggen in de binnenlanden van Java de sawa's meestal niet op vlak, maar op hellend terrein. In de Residentiekaart van Kadoe, de eerste, die door de Topographische Inrichting, reeds in 1868, werd uitgegeven, werden deze sawa's op berghellingen alleen aangeduid door de blauw gekleurde kanaaltjes zonder eenige harceering, waardoor de aangrenzende bergen en heuvels te sterk uitkwamen. Dit gaf aan hen, die persoonlijk niet op het terrein bekend waren, een verkeerde voorstelling, welke op de later verschenen Residentiekaarten voorkomen is, door de harceering ook over de sawa's in bergachtig terrein voor te zetten. Men ziet dus, dat de gewichtigste opmerking des heeren Witkamp eenvoudig op een misverstand zijnerzijds berust, daar de door hem bedoelde bergketens in werkelijkheid niet zulk een hoogteverschil met de aangelegene heuvelsawas hebben, dat dit in eene algemeene kaart op altijd betrekkelijk kleine schaal duidelijker mocht worden aangegeven.

Hiermede van dezen kritikus afstappende, zal ik nu nog in korte trekken opgeven, wat mij bij aandachtige beschouwing der drie bladen van Java opmerkingswaardig voorkwam.

Reeds in mijn eerste opstel over dezen Atlas besprak ik de daarover verschenen beoordeeling des heeren Perelaer. Ook hij, die letterlijk geen woorden weet te vinden, om zijne bewondering te uiten over den schoonen indruk, dien deze kaarten bij den eersten aanblik opleveren, wees er reeds op, dat die bladen tot den allerlaatsten tijd zijn bijgewerkt, zoowel wat de distriktsindeeling betreft, als de veranderingen, die Java's bodem onderging door de geweldige uitbarsting van den Krakatau. Door de werking dier ontzettende vloedgolf moest de dessa Djoenkoelan in de Meeuwenbaai, die met de enkele hutten op het Prinseneiland de geringe bevolking van Java's Westhoek uitmaakte, van de kaart worden weggelaten. In de geschiedenis van vroeger en later tijd zoo herhaaldelijk vermelde plaatsen, als Tjiringin en het oude bij Java's Vierde Punt gelegen Anjer, zijn verdwenen en vervangen door de nieuwe hoofdplaatsen dezer Assistent-Residenties, Menes en Tjilegon, terwijl nu op de kaart tegenover Poeloe Merak Nieuw-Anjer verrijst. Het vroeger tot de Preanger behoorende distrikt Gandasoli, dat ver in de zuidgrens van Krawang insprong, is in 1884 bij laatstgenoemde Residentie gevoegd, zooals op de kaart is aangegeven. Eveneens vindt men er de allernieuwste indeeling van Tagal in achttien distrikten, die nog niet in den *Regeeringsalmanak* van 1885 was opgenomen, maar reeds in het laatste *Koloniaal Verslag* werd aangekondigd.

Hoeveel ik ook in dezen Atlas te prijzen heb, stuitte ik echter, zooals bij een arbeid van zulk een omvang moeielijk anders kan, op enkele leemten en misstellingen. Zoo zocht ik in de Preanger te vergeefs naar den vrij algemeen bekenden uitgedoofden vulkaan Patoeha, en meende reeds, dat de naam van dien bergtop door een anderen vervangen was, toen het mij bij nader onderzoek bleek, dat er bij de grootste in het distrikt Tjisondari opgegeven hoogte van 2386 meter geen naam stond, en dat dit de vermiste Goenoeng Patoeha moest zijn. Overigens ware het licht mogelijk, dat in de minder bekende gedeelten van Java vroegere kaarten aan bergen of rivieren, kapen en baaien, minder juiste namen hadden toegekend. Waar ik hier en daar enkele deelen dezer kaarten vergeleek met de zoo uitvoerige détailbeschrijving in Veth's standaardwerk *Java*, trof ik nog al eens dergelijke verschillen. Wat dienaangaande het juiste is, kan natuurlijk slechts op het terrein zelf worden uitgemaakt;

vermits echter de Atlas steeds naar de nieuwste topographische opnemingen bewerkt is, zal bij zulke verschillen daar wel de juiste naam voorkomen.

Evenwel mag ik niet ontkennen, dat ik hier en daar nog al druk- of schrijffouten in de namen aantrof, vooral eene verwisseling van *L* en *T*, welke letters bovendien in het voor de riviernamen gebruikte blauwe kursiefschrift moeilijk te onderscheiden zijn. Zoo heet de bekende rivier, die de vallei van Soemedang doorstroomt, niet *Tjipetes*, maar *Tjipeles*, zooals de aan haar mond gelegen dessa te recht op de kaart genoemd wordt. De *Tji Loetoeng*, dat is *apenrivier*, die de grens tusschen de afdeelingen Soemedang en Madjalengka vormt, heet op ééne plaats *Tjiloelong*. Eveneens zal de *Pletot-Baai* op de zuidkust van Passaroean wel *Pletot* moeten luiden. Iets meer oostwaarts ligt het eiland Noesa Baroeng, dat in de veroveringsgeschiedenis van Oost-Java zulk een belangrijke rol speelde. In den Atlas heet dit *Poeloe Noesa* of *Baroeng* en daar men dit ook vindt in het Atlasje van Havenga, zou men haast vermoeden, dat dit eene eigenaardige schrijfwijze van het Topographisch Bureau te Batavia is. Daarom mag ik hier niet ontveinzen, dat de zonderlinge samenvoeging van *Poeloe* en *Noesa*, het Maleische en Javaansche woord voor *eiland*, in mijn oogen een sprekenden familietrek heeft met de zoo dikwijls door onze booien gebezigde tautologie: *een dubbele porte-brisée*. Nu dit weinig door Europeanen bezochte eiland hier ter sprake komt, zij er tevens aan herinnerd, dat het in 1880 van regeeringswege is onderzocht door den kontroleur Arends, die het wegens het gemis aan goed drinkwater voor bebouwing en bewoning ongeschikt achtte. Daar dit verslag en het ongunstig resultaat daarvan ook is opgenomen in het zoo algemeen geraadpleegde werk van Prof. Veth, moet ik er op wijzen, dat de heer van Deventer kort na de verschijning dezer twee geschriften, in zijn vervolg op de groote geschiedenis van Java door wijlen de Jonge, de oorspronkelijke bescheiden heeft uitgegeven over de verovering en ontvolking van Noesa Baroeng in 1777. In weerwil dat de bevolking door den oorlog gedund was, werden er ten slotte nog twee duizend bewoners van het eiland naar den vasten wal overgebracht. Zoo geheel ongeschikt voor bewoning is het dus zeker niet ¹.

¹ P. C. Arends, *Verslag eener reis naar het eiland Noesa Baroeng* in het *Tijdschr. Batav. Genootsch.*, D. XXVII; P. J. Veth, *Java*, D. III, bl. 1047; de Jonge en van Deventer, *Opkomst Nederl. gezag in O. Indië*, D. XI, bl. 305.

Alvorens van de kaarten van Java naar die van Sumatra overtegaan, moet ik nog met een enkel woord de aandacht vestigen op de kartons, die men op de eerstgenoemde aantreft. Op ieder blad vindt men toch een net plan der voornaamste handelstad op de schaal van 1 : 50,000, waarvan dat van Batavia ook nog de nieuwe havenwerken van Tandjong Priok omvat. Daar het noordelijk gedeelte der tot de Residentie Batavia behorende Duizend-Eilanden niet meer op het veld der kaart van West-Java kon geplaatst worden, had ik gewenscht, dat dit ontbrekende deel der groep tot en met het eiland Noordwachter en zijn lichttoren op een afzonderlijk karton ware aangebracht, waarvoor nog wel een plaatsje had kunnen gevonden worden. Wel vindt men nu de geheele groep op het blad Zuid-Sumatra, maar vooreerst wordt die daar op veel kleiner schaal voorgesteld, terwijl men er die in ieder geval niet zoo licht zou zoeken. Op eene volledige kaart van Java moet men al de tot dit hoofdeiland behorende eilandjes kunnen vinden; nu mist men zelfs op het blad West-Java de nog altijd gebruikelijke algemeene benaming Duizend-Eilanden. Te recht vindt men dan ook op het blad Midden-Java behalve het plan der stad Samarang in een afzonderlijk karton de tot de Residentie Japara behorende groep der Karimon-Djawa-Eilanden, bij welk karton echter door een ongelukkig abuis geheel vergeten is, de graadindeeling aantegeven. Eveneens bevat het blad Oost-Java behalve het plan der stad Soerabaja en omstreken nog twee kartons, waarvan een het eiland Bawéan voorstelt, dat eene afzonderlijke afdeeling der Residentie Soerabaja uitmaakt, en het tweede de ver oostwaarts buiten de oostkappen van Java en Madoera uitschietende Kangéan-Eilanden afbeeldt. Waarschijnlijk door gebrek aan plaats is het veld van dit laatste karton nog te klein uitgevallen, zoodat er aan den westkant buitenvielen: de Karang-Takat-Klippen en het eilandje Kamirian of Urk, aan de tegenovergestelde zijde het reeds oostwaarts van 116° O. L. gelegen Hastings-Eiland (Poeloe Sakalla of Sakatta) en aan den noordoosthoek de Anak Kangean of Kalkoens-Eilanden. Enkele klippen, die laatstgenoemde groep noordwaarts begrenzen, vindt men aan den benedenrand van het tot dezen Atlas behorende blad Zuid-Borneo, maar in haar geheel is die groep er nergens voorgesteld. Op de reeds in 1876 door het Hydrographisch Bureau alhier uitgegeven zeekaart, *de Soenda-Eilanden en aangrenzende vaarwaters*, Blad 1, vind ik bij de Karang-Takat aangetekend: *Grenzen en ligging onzeker*, bij de Kalkoens-Eilanden zelfs,

evenals in Melvills Atlas, *geheel onbekend*; het spijt mij daarom te meer, dat ik thans uit den nieuwen Atlas niet kan zien, of deze leemte onzer hydrographische kennis der aan Java onderhoorige eilanden sedert is aangevuld.

In mijn vorig opstel wees ik er reeds op, dat een groot deel der westkust van het Maleische Schiereiland, van Poeloe Langkarah en omliggende kleinere eilanden tot Poeloe Kolong en de Aroa-Eilanden — op de meeste mij bekende kaarten heeten deze eilanden: Langkawi en Kalang — voorkwam op het blad Noord-Sumatra van onzen Atlas. Eerst nadat dat opstel was afgedrukt, werd mijne aandacht er op gevestigd, dat het tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap te Londen eene uitgewerkte kaart gegeven had van dit schiereiland.¹ Hoezeer die kaart noordwaarts slechts even voorbij den vijfden breedtegraad reikt en op veel kleiner schaal ontworpen is dan de groote topographische kaart van d'Souza, zal men er in hoofd-trekken het resultaat derzelfde opnemingen in aantreffen. Deze kaart werd toch saamgesteld door den heer Daly, den persoon, aan wien de energieke Goeverneur Sir Andrew Clarke den last opdroeg, eenige betere kennis te verzamelen van de nabij Malakka gelegen inlandsche staten. In de bij de kaart gevoegde verhandeling geeft Daly een beknopt verslag der door hem voor dit doel volbrachte reizen, waaruit ik hier een en ander opteeken tot aanvulling, van hetgeen ik in mijn vorig opstel over de toestanden op het Maleische Schiereiland mededeelde.

In het voorjaar van 1875 deed Daly eene nieuwe opneming van Salangor. De hoofdplaats van dit rijkje was van de gelijknamige rivier verplaatst aan de meer zuidwaarts bij het eiland Kalang in zee vallende rivier Klang. Hooger op dien stroom midden in het distrikt der rijke tinnijnen, te Koewala Loempoer, is thans sedert 1880 de Engelsche Resident van Salangor gevestigd. In den zomer van 1875 ondernam Daly op last van Clarke's opvolger, Sir W. F. D. Jervois, een grooten tocht langs de bezuiden Malakka in zee vallende rivier Moar, de rivier de Moor op Valentijns kaart, van Sumatra, wier bewoners, zoolang de Nederlanders Malakka bezaten, daar als goede naburen handel dreven. In zijn bovenloop heeft deze rivier eene westoostelijke richting en stroomt noordwaarts van de Engelsche provincie Naning

¹ *Surveys and explorations in the native states of the Malayan Peninsula*, 1875 by D. D. Daly, Superintendent of Public Works and Surveys in *Proceedings of the Royal Geogr. Society*, July, 1882.

door de zoogenaamde Negari Sembilan. Hoezeer voorzien van aanbevelingsbrieven van den Maharadja van Djohor aan de inlandsche hoofden, werd Daly verhinderd, naar het brongebied van den Moar door te dringen. Het gelukte hem echter, de waterscheiding over te trekken en langs eenige zijrivieren de op de oostkust van het Schiereiland uitwaterende Pahang te bereiken, waar hij in de hoofdplaats Pekan door den Bandahara goed werd ontvangen. Interessant is het bericht, dat deze inlandsche vorst jaarlijks een roos van gedegen goud en een van zilver als schatting aan Siam zendt; dus heeft de invloed van het machtige Siam zich reeds uitgebreid over het van ouds aan Djohor onderhoorige Pahang. Ook trof het mij, dat Daly aan den benedenloop van den Moar te Pangkalan Boekit een jeugdige nederzetting vermeldt van Javaansche koffie- en peperplanters; hoe zijn die Javaantjes in onze dagen zoo ver van honk verdwaald? Het laatst van 1875 wijdde Daly aan de opname van Soengei Oedjong, waar Engelschen in de laatste jaren zich op den aanplant van koffie, thee en kina hebben toegelegd. Verleid door Prof. Pijnappels *Geographie van Nederlandsch-Indië* en vooral door het kaartje in het Engelsche *bluebook*, dat ik bij mijn vorig opstel gebruikte, noemde ik daar (bl. 120) Soengei Oedjong een binnenlandsch rijkje. Uit de kaart van Daly zie ik nu, dat het bestaat uit het stroomgebied der riviertjes Linggi en Loekoet, zoodat eene kuststrook tusschen de Engelsche provincie Malakka en het eigenlijke Salangor nog tot Soengei Oedjong gerekend wordt. Dit kustland is echter eene nagenoeg onbewoonde wildernis, daar het meerendeel der bevolking in het heuvelachtige binnenland gevestigd is. In de jaren 1876 en 1877 onderzocht Daly hoofdzakelijk het te voren nagenoeg onbekende binnenland van Perak. De belangrijke rivier van dien naam, wier brongebied tot het rijk Patani behoort, heeft over de uitgestrektheid van twee breedtegraden een grootendeels evenwijdigen loop met de westkust. Nadat Daly eerst het benedengedeelte en de voornaamste zijtakken Kinta en Kampar had opgenomen, bepaalde hij de grens tusschen Perak en de Engelsche provincie Wellesley, daarna de noordgrens dier provincie met Queda, die door de rivier Moeda gevormd wordt. Langs die rivier drong hij over het gebergte door tot den bovenloop van den Perak. Daar werd hij, reeds op het grondgebied van Patani, door de bevolking goed ontvangen, maar de inlandsche hoofden ontweken hem, blijkbaar uit vrees, dat dit bezoek van een Engelschman niet in den smaak zou vallen van het hof van Siam. Als niet onbelangrijke bijzonderheid stip ik hier aan, dat

veel rundvee uit de Siamsche vassalstaten der oostkust over dit deel van het Schiereiland naar Poeloe Pinang gevoerd werd, hetgeen hoofdzakelijk voor de voeding onzer troepen in Atjeh bestemd was.

Dank zij de onderzoekingen van Daly is de aardrijkskundige kennis van het Maleische Schiereiland zeer vermeerderd. Toch bepaalde hij zich met uitzondering van zijn tocht langs de rivier Pahang tot het opnemen der aan de westkust gelegen inlandsche staten en erkende ridderlijk aan het slot van zijn opstel, dat de grootste helft van het Schiereiland — het binnenland en de oostelijke helling — op de kustlijn na nog altijd geheel onbekend was. Hoe hoog men niettemin de door hem verkregen aanwinst der kennis van het land mag aanslaan, blijkt uit de verklaring van Sir Andrew Clarke, in de vergadering van het Londensch Genootschap, waar Daly zijne verhandeling voordroeg, dat hij in 1873 bij zijne benoeming tot Goeverneur der Straits-Settlements in de bibliotheek van het Genootschap en later na aankomst te Singapoer in de bureaux aldaar geene kaarten of aardrijkskundige bescheiden van belang kon vinden, die hem eenigszins op de hoogte konden stellen van de landstreek, die hij moest gaan besturen. Hoe onvolledig de kennis ook zij, die de Engelschen in het algemeen van het Maleische Schiereiland bezitten — vooral wanneer wij haar vergelijken, met hetgeen door ons in zooveel korter tijd van beheer op Sumatra's Oostkust verkregen is — de onderzoekingen van Daly hadden in ieder geval stof genoeg opgeleverd, om in het deel der westkust van het Schiereiland, zooals het nu op vrij groote schaal op het blad Noord-Sumatra van den nieuwen Atlas voorkomt, wat meer détails op te nemen, van hetgeen thans aangaande den loop der voornaamste rivieren en de richting der bergketens bekend is.

Misschien ware het echter, daar het Maleische Schiereiland toch reeds in zijn geheel op de *Overzichtskaart* voorkomt, voor de Nederlandsche gebruikers van den Atlas nog wenschelijker geweest, dat dit deel van het Schiereiland hier ware weggelaten, en men in plaats daarvan in den noordoosthoek van dit blad — voor de *Verklaring* was elders op het veld der kaart ruimte genoeg te vinden — een karton gegeven had van Groot-Atjeh, dat nu op de kaart zelf te klein is afgebeeld, om er de in de oorlogsberichten der laatste jaren zoo herhaaldelijk vermelde moekims op te kunnen aangeven. Geenszins deel ik daarom de meening van den heer Perelaer, die de tegenwoordige geconcentreerde stelling onzer krijgsmacht in Atjeh op een afzonderlijk karton wilde voorgesteld zien. Al kan ik niet ontkennen,

dat het tijdelijke in ons land, en vooral in Indië, soms van zeer langen duur is, toch behooren zulke inrichtingen van tijdelijken aard niet in een atlas te huis, waaraan de meeste koopers allicht een meer blijvende waarde zullen toekennen. Waar ieder belangstellend Nederlander in de dagbladen zooveel over de krijgsbedrijven van een Pel en van der Heijden gelezen heeft, mist hij nu noode in den nieuwen Atlas de gelegenheid, om het beloop dier veldtochten behoorlijk nategaan en het emplacement te vinden der nu verlaten forten en posten, waar zoovele onzer landgenooten zorgelijke dagen sleten, dikwijls zelfs hun leven of gezondheid aan het vaderland ten offer brachten.

Onwillekeurig ben ik reeds in mijne beschouwingen naar Sumatra overgestoken, maar ik kan niet voor goed van het Maleische Schiereiland afstappen, zonder met een enkel woord de aandacht te vestigen op de Aroa-Eilanden, die een weinig bezuiden den derden breedtegraad midden in Straat Malakka liggen. Uit onze kaart van Noord-Sumatra kan men niet opmaken, of men deze klippenreeks als Nederlandsch of Engelsch gebied moet beschouwen, en voor zoover mij bekend is, werd dit nimmer door eenige internationale overeenkomst geregeld. Daar ik echter zeker meen te weten, dat de op die groep gebouwde lichttoren door Engeland werd opgericht, zal men haar wel als een onderdeel der Britsche bezittingen in Straat Malakka mogen aanmerken.

Evenals het eiland Java wordt ook het zooveel grootere Sumatra in den nieuwen Atlas op drie bladen voorgesteld. Hoezeer de schaal, waarop deze laatste kaarten geteekend zijn, dus slechts iets grooter is dan de helft der schaal, waarop Java is afgebeeld, vindt men toch op deze kaarten gezamenlijk geheel Sumatra op veel grooter omvang dan tot dusver ergens anders het geval was. In den *Atlas* van Melvill waren wel de destijds onder Nederlandsch bestuur staande Sumatraansche gewesten, met uitzondering van Palembang, ieder afzonderlijk op grooter schaal voorgesteld, maar benoorden den derden graad zuiderbreedte sloten deze afzonderlijke kaarten niet aan elkaar. Ieder omvatte slechts de toen onder ons rechtstreeksch beheer staande landstrecken; van het destijds onafhankelijke, meerendeels geheel onbekende binnenland kon men zich uit dien atlas hoegenaamd geene voorstelling maken. Natuurlijk berust de teekening der binnenlandsche gewesten van Sumatra in den nieuwen Atlas voor een groot deel op onvolledige berichten van inlanders, hier en daar zelfs op misschien

zeer verkeerde vooronderstellingen, maar daarnevens is door onderzoekstochten onzer ambtenaren ten gevolge der geleidelijke uitbreiding van ons gezag in het binnenland en de steeds toenemende aanrakingen met de bevolking aldaar, onze kennis van Centraal-Sumatra in de laatste kwarteeuw met reuzenschreden vooruitgegaan. Door de aan Sumatra gewijde bladen van den Atlas achtereenvolgens te beschouwen, zal ik dit hier nader in bijzonderheden aantonen.

Om de noord beginnende trekt het eerst onze aandacht Neerlands nieuwste aanwinst op Sumatra, het door den loop der omstandigheden in de politieke discussiën van den laatsten tijd zooveel besproken Goevernement van Atjeh en onderhoorigheden. Te recht protesteert de heer de Waal¹ tegen deze lastig lange en bovendien onlogische, officieele benaming, waarvoor Noord-Sumatra mijns inziens verre de voorkeur zou verdienen. Daar er in de jaren 1862 en 1872, toen de beide drukken van Melvills *Atlas* het licht zagen, nauwelijks aan eene oorlogsverklaring, laat staan eene inbezitneming van het rijk Atjeh en zijne talrijke vassalstaten gedacht werd, kan het niet bevreemden, dat dit gebied destijds niet in een atlas van Nederlandsch-Indië werd opgenomen. Nauwelijks echter was de eerste expeditie tegen Atjeh van Batavia uitgezeld, of Prof. Veth, onze voornaamste geograaf, verzamelde in een werkje, al wat er toen over land en volk van dit noorderdeel van Sumatra bekend was, terwijl de gepensioneerde luitenant-kolonel Versteeg, de ijverige voortzetter van Melvills arbeid, er eene kaart aan toevoegde, ongeveer op de halve schaal van het blad Noord-Sumatra in den nieuwen Atlas.² Men legge beide kaarten naast elkaar, en een oogopslag bewijst de vermeerdering onzer kennis, vooral van het kustgebied. Op de kaart van Versteeg vindt men wel als plaatsnamen de voornaamste onderhoorigheden van Atjeh, maar soms, vooral op de westkust, is zelfs hunne onderlinge ligging verkeerd aangegeven. Eerst zeer onlangs heeft de Regeering aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal de akten overgelegd der verklaringen, waarbij de hoofden der verschillende vassalstaten van het voormalig Sultanaat van Atjeh, eerst van 1874—1876 den Koning der Nederlanden als wettig opperheer erkennen, terwijl van 1876—1884 in latere overeenkomsten met de

¹ de Waal, *Onze Indische financiën*, VI, bl. 225.

² *Atchin en zijne betrekkingen tot Nederland, topographisch-historische beschrijving* door P. J. Veth, met eene schetskaart van het rijk Atchin en de naastbij gelegen Nederlandsche nederzettingen op Sumatra, naar de nieuwste bronnen te zamengesteld, door W. F. Versteeg. Leyden, Gualth. Kolff. 1873.

meeste dezer vorstjes en andere hunne verplichtingen tegenover de Indische regeering uitvoeriger omschreven zijn.¹ Voorts gewerd ons onder het samenstellen van dit opstel de *Regeeringsalmanak voor Nederlandsch Indië* van 1886, die het eerst eene opgave der onderhoorigheden van Atjeh bevat. Aan de hand dezer staatstukken zal ik nu, om een helder overzicht te verkrijgen onzer tegenwoordige machtsstelling in dit deel van Sumatra, in aardrijkskundige volgorde de namen der rijkjes opnoemen, waarvan nu reeds traktaten overlegd zijn, die ik duidelijkheidshalve met een volgnummer voorzie, en tevens de enkele vermelden, waarmede dit nog niet het geval was, voorts hier en daar iets over hun geschiedkundig belang opmerken.

Onmiddellijk aan het te voren rechtstreeks onder de Sultans staande Groot-Atjeh grenst op de Noordkust het oude rijk van 1°. Pedir, bij de komst der Portugeezen in den Archipel de voornaamste handels-haven van dit gebied, maar spoedig daarna door Atjeh onderworpen. Tot in onze dagen is deze verhouding zoo gebleven, maar nog altijd zijn Pedireezen en Atsjineezen niet te zaam gesmolten. Als onderscheidene volkeren hebben zij hunne eigen taal behouden en zooals maar al te dikwijls uit de laatste Koloniale Verslagen bleek, bestrijden zij elkander herhaaldelijk in de koloniën, die ieder hunner elders op deze kusten gevestigd heeft. Beoosten Pedir liggen achter-eenvolgens langs de kust de rijkjes 2°. Gighen, 3°. Ajer of Ijelaboe, 4°. Endjoeng (niet op de kaart van Versteeg), Pantei Radja, 5°. Merdoe, 6°. Samalanga, welke naam reeds in de oudste Maleische kronieken voorkomt, 7°. Pasangan en 8°. Kloempang Doea. Met deze rijkjes zijn op verschillende tijdstippen de beide overeenkomsten gesloten, alleen van Pantei Radja is nog geen contract overgelegd, terwijl de vorst van Gighen, die voortdurend met zijn buurman van Pedir overhoop lag, ongezind bleek tot de meer uitvoerige latere verklaring toe te treden. Het is zeer de vraag, of zijn overlijden in den aanvang van 1885 in deze streken een meer bevredigenden toestand zal scheppen, daar volgens het laatste *Koloniaal Verslag* drie verschillende hoofden elkander thans de troonsopvolging in dit rijkje betwisten. Op het blad Noord-Sumatra is de onderlinge ligging dezer vassalstaten, waar volgens de laatste regeling een garnizoen te Segli het Nederlandsch gezag vertegenwoordigt, behoorlijk aangegeven, terwijl een aantal plaatsnamen langs de kust en in het binnenland, vooral langs de rivier van Pedir, toont, hoezeer onze kennis van dit

² *Bijblad Hand. Stat. Gen.* 1885—1886, N. 110.

gebied is toegenomen. Bij de beschouwing dier namen trok het echter mijne aandacht, dat een riviertje beoosten Samalanga op de kaart Kwala Tamboer heet, terwijl de plaats aan dat riviertje er Tamboen genoemd wordt; hoogst waarschijnlijk zal de eerste schrijfwijz onjuist zijn.

Nu volgt het laatste deel der Noordkust, dat in sommige regeeringsbescheiden verkeerdelijk tot de Oostkust gerekend wordt, maar uit een geschiedkundig oogpunt zeer onze aandacht verdient. Hier toch staat men op klassieken bodem, want hier lagen de twee oudste staten van Noord-Sumatra, beide reeds vermeld door Marco Polo in het laatst der dertiende eeuw: Samoedra, waaraan het eiland Sumatra zijn naam ontleende, en Pasei. Het is jammer, dat de schaal der kaart niet toeliet, den eersten naam op te nemen. Waar het rijkje Samoedra toch sinds lang zijn zelfstandig bestaan verloren heeft, weten wij thans uit de berichten van den heer Kruyt, die over de Noord- en Oostkust van Atjeh zooveel licht deed opgaan, dat Samoedra nog steeds bestaat als een onbeduidende kampong in de onmiddellijke nabijheid van Kota Karang, de woonplaats van den Maharadjah van Pasei¹. Toen de Portugeezen in den Archipel kwamen, had Pasei reeds lang Samoedra overvleugeld. Zij bezetten op de eerstgenoemde plaats van 1521—1524 een fort, maar werden toen door Atjeh voor goed van daar verdreven, welk destijds zoo machtig rijk gedurende den verderen loop der zestiende eeuw de Portugeezen te Malakka bestookte en later nog tot op onze dagen geheel Noord-Sumatra overheerschte. De tegenwoordige politieke toestand in dit oude gebied van Pasei is tamelijk verward, en ik zou haast betwijfelen, of de Regeering zelve er wel geheel van op de hoogte is. De laatste Koloniale Verslagen gewagen van eene confederatie Pasei—Kerti, die uit negen verschillende staatjes zou bestaan; de namen dier landen worden daar echter niet uitdrukkelijk opgenoemd, en de heer Kruyt spreekt op twee plaatsen zich zelve tegen². Behoudens verbetering bij het ontvangen van meer licht zou ik tot deze confederatie rekenen deze negen rijkjes: Kroeng Pasei of Blangmé, Kerti of Moeling, Gedong, Tjoenda met Boeloeh; en meer in het binnenland Beloeq, Bajoe, Blang Mangat, Samakoeroe en Matang Koeli. Bovendien regeert de tegenwoordige vorst van Pasei blijkens

¹ J. A. Kruyt, *Atjeh en de Atjehers*, blz. 204 en kaart der baai van Telok Semawé. Wat al te voorbarig meende dus de hoogleeraar Veth (aang. werk, bl. 25), dat er van Samoedra geen spoor meer te vinden was.

² Kruyt, aang. werk, bl. 148 en de groote kaart der Oostkust aldaar.

het met hem gesloten contract ook over de op de Oostkust gelegen landen Tandjong Semantoh en Merbouw. De nieuwe kaart noemt nog meer westelijk de landstreken Leboe en Sawang, die in de latere berichten evenals de meer nabij de kust gelegen staatjes Nisam en Telok Semawé herhaaldelijk als bondgenooten van Pasei optreden. Van deze landen zijn nu overeenkomsten overgelegd met 9°. Nisam, waaronder Blang Pandjang, 10°. Tjoenda, 11°. Telok Semawé, 12°. Bajoe, 13°. Pasei en 14°. Kerti. Het tusschen de twee laatste gelegen Gedong heeft zulks tot nu toe standvastig geweigerd. Over het geheel is de onderlinge verhouding der rijkjes op de Noordkust nog verre van voldoende geregeld. Telkens zag de regeering zich reeds verplicht op de door haar getroffen regelingen terug te komen. Zoo werd Djangka Boeja, bewesten Pasangan aan de overzijde der rivier, waarop de vorst van Merdoe aanspraak maakte, in 1879 als zelfstandige vassalstaat erkend, maar reeds in 1880 bij Samalanga ingelijfd. Eveneens werd het beoosten Kloempang Doea gelegen distrikt Blang Pandjang, dat Pasangan zich wilde toeëigenen, in 1878 als zelfstandig beschouwd, maar in 1883 onder Nisam gebracht. Trouwens eerst in de allerlaatste jaren werd men met de namen dezer meeste landstreken bekend, zoodat de kaart van Versteeg op dit oostelijk deel der Noordkust slechts Pasei en Kerti opgeeft.

Bij Diamantpunt of Tandjong Djamboe Ajer begint de Oostkust van Sumatra. Het noordelijkste der daar gelegen vassalstaatjes 15°. Simpang Olim is van zeer jeugdige dagteekening en werd hier nauwelijks twintig jaar geleden door eene kolonie van Atchineezen gesticht. Hoezeer het in 1877 eene overeenkomst met de Indische Regeering aanging, vervulde het geruimen tijd slecht aan zijne verplichtingen, door voortdurend onzen trouwen bondgenoot te Edi Besar aantevallen. Dan volgen Merbouw en meer binnenlands Tandjong Semantoh, die zooals reeds gezegd werd onder den vorst van Pasei staan. Nabij het laatste liggen 16°. Djolok Ketjil en 17°. Djolok Besar, waarmede afzonderlijke overeenkomsten gesloten zijn. Dit is niet geschied met Boeging en Bajan, hoewel die landstreek in 1879 de aan den Sultan van Atjeh verschuldigde schatting aan ons Goevernement betaalde. Om de zuid volgen nu de staatjes Edi Ketjil, waarvan nog geen contract is overgelegd, 18°. Edi Besar, waar thans het garnizoen der Oostkust gevestigd is, 19°. Pedawa Besar, 20°. Perlak, volgens de berichten van Marco Polo het rijkje van Noord-Sumatra, waar de Islam het eerst werd ingevoerd en 21°. Soengei

Raja. Verder zuidwaarts vormt de breede, moerassige Baai van Langsar het laatste deel der Oostkust van Atjeh. Aan die baai ligt de staat Langsar en iets meer in het binnenland Modjopahit, in welken naam wij misschien een spoor vinden, dat het eens zoo machtige Javaansche rijk eertijds over dit deel der Oostkust, evenals over Pasei heerschte. Langsar is door Pedireezen bewoond, Modjopahit daarentegen door Atchineezen, die elkander voortdurend bekampen; zelfs zetten zij blijkens het laatste *Koloniaal Verslag* hun strijd voort in de aangrenzende gewesten aan den linkeroever der Tamiang-Rivier, Serowai en Karang, waarmede de regeering reeds in 1874 eene overeenkomst sloot, maar die door haar in 1877 bij de Residentie Sumatra's Oostkust werden gevoegd en daarom hier onder de vassalstaten van Atjeh niet mede worden geteld. De verhouding van Langsar en Modjopahit tot de Indische Regeering is dan ook nog zeer onvoldoende geregeld; hoezeer beide in 1877 ons oppergezag erkenden en in 1880 schatting betaalden, komen zij niet voor onder de landen, van wie onlangs de contracten zijn overgelegd. Vergelijkt men daarentegen de kustlijn der nieuwe kaart en de vele daar op de Oostkust van Atjeh voorkomende plaatsnamen met het kaartje van Versteeg, waarop het meerendeel der boven opgenoemde rijkjes niet voorkomen, dan blijkt zonneklaar, hoezeer ook hier onze aardrijkskundige kennis is vooruitgegaan.

Gaan wij nu over naar de Westkust, dan grenzen, van het noorden beginnende, onmiddelijk aan het eigenlijke Groot-Atjeh de zooge-Zuidelijke Nederzettingen, een negental distrikten, die niet onder de vassalstaten van Atjeh gerekend worden, omdat zij te voren onmiddelijk onder het hoofd der XXV Moekim stonden. In den aanvang van 1882 werden de vijf noordelijkste dezer gewesten Lepong, Lohong, Kloewang, Daja en Lambesoi bezocht en uitvoerig beschreven door den kontroleur Goossens; een jaar te voren had de onvermoeide Fransche avonturier Brau de Saint Pol Lias reeds de beide eerstgenoemde landen bezocht, waarvan hij eene reisbeschrijving uitgaf,

¹ M. A. F. GOOSSENS, *Reis naar de Zuidelijke Nederzettingen van Groot-Atjeh in Tijdschr. Batav. Genootschap*, D. XXVIII, bl. 465—508; Brau de Saint Pol Lias, *Chez les Atchés, Lohong*, Paris, Plon, 1884. Daar de heer de Waal, zooals reeds in mijn vorig opstel werd opgemerkt (bl. 115, noot), in zijne *Indische Financien* uitvoerig de politieke toestanden in de verschillende Sumatraansche gewesten bespreekt, zal ik hier in den regel alleen die geschriften vermelden, welke eerst na de verschijning van zijn werk in 1883 het licht zagen en van de reeds door hem gebruikte bescheiden en opstellen alleen nu en dan gewagen, wanneer ik daaraan bepaalde opgaven ontleen.

in echt Franschen snit, vol ophef en oppervlakkigheid, maar met nette plaatjes en kaart voorzien, leesbaar en onderhouden geschreven. Het doel van dezen tocht was een onderzoek naar geschikte terreinen, om koffie te planten; van de voorgenomen vestiging aldaar kwam echter niets door gemis aan het noodige kapitaal. De heer Goossens liet de vier zuidelijkste distrikten: Oenga, Djenamprong, Baba Awi en Noh met het daartoe behoorende eiland Poelau Raja onbezocht, omdat zij nagenoeg ontvolkt en van weinig beteekenis zijn.¹ In de andere gewesten was echter de toestand bevredigend en vrij welvarend. Onder deze verdienen Daja en Lambesoi eenigszins onze nadere opmerkzaamheid, omdat zij buiten kijf tot de zeer oude staten van Sumatra behooren. Toen Atjeh in den aanvang der zestiende eeuw zijne macht over het noorderdeel van dat eiland uitbreidde, vermeersterde het eerst Daja, alvorens het zich tegen Pedir wendde. Ten onrechte noemt Prof. Veth (aang. werk; bl. 61) Daja eene thans verdwenen vestiging aan de Westkust; het staat zelfs op de kaart van Versteeg, hoezeer in de Engelsche wanspelling Diah, terwijl het als Daja op Valentijns kaart van Sumatra voorkomt. Naast Daja plaatst de Barros een rijkje Lambri, dat ruim twee eeuwen vroeger reeds door Marco Polo vermeld wordt. Tot dusver werd door al de geleerde uitgevers van dien vermaarden reiziger te vergeefs naar de ligging van dit Lambri gezocht. Bedenkt men nu, dat Marco Polo in de gevangenis te Genua zijn onovertroffen reiswerk ten jare 1298 aan Rusticiano van Pisa dicteerde, dan vereischt het geen beoog, dat de schrijfwijz der eigennamen wel eens foutief was. Mijns inziens pleit alles er voor, dat men Lambri in het eerst in onze dagen aan de vergetelheid ontrukte Lambesoi mag terugvinden. Overigens is dit deel der kust op het kaartje van Versteeg geheel misteekend; Kloewang ligt er veel te noordelijk, als grensde het onmiddelijk aan de bekende Kroeng Raba-Baai, terwijl Oenga ten onrechte benoorden Daja geplaatst is. Op de voorstelling der Zuidelijke Nederzettingen in de nieuwe kaart heb ik een paar opmerkingen. Djenamprong is zeker een schrijffout voor Djenamprong. Aan de bovenrivier van Daja of Lambesoi, die met twee monden bij deze beide plaatsen in zee valt, ligt een vrij sterk bevolkt binnenlandsch distrikt; de heer Goossens, die met deze bovenlandsche hoofden in aanraking kwam, noemt het Toenong, op de kaart staat Tingen.

¹ De *Regeeringsalmanak* van 1886 voegt hier nog een tiende distrikt Kwala Tjarakinon bij.

Verder zuidwaarts langs de kust volgen nu de voormalige vassalstaten der Westkust van Atjeh, waarvan de meeste reeds overeenkomsten met de Indische Regeering hebben aangegaan. 22°. Telok Kroet met het daaraan onderhoorige Baba Nipah opent de rei; voorts 23°. Patih, waaronder volgens het *Kol. Verslag* van 1881 de distrikten Lagen, Telok Gloempang en Ranoi ressorteeren; 24°. Rigas; Tjellang, volgens den *Regeeringsalmanak* van 1886 eene onderhoorigheid van 25°. Kroeng Sabil, dat naar de hoofdplaats ook wel Ketapang Pasir genaamd wordt. Het daarop volgende distrikt Pangah is eene onderhoorigheid van het met een zwarte kool in onze allerlaatste geschiedenis aangeteekende 26°. Tenom. Eerst werden hier toch in 1880 de Fransche reizigers Wallon en Guillaume verraderlijk overvallen en vermoord, een noodlot, dat vooral te wijten was aan hunne roekeloosheid, om zich tegen het advies onzer ambtenaren in dit onveilige en onbevriende binnenland te wagen. Uit de over dit ongeval ingekomen berichten blijkt niet duidelijk, in welk riviergebied de moord plaats had. Juist in die dagen overheerde de ons steeds zeer vijandige Radja van Tenom de zuidelijker gelegen rijkjes 27°. Wailah en 28°. Boeboen, terwijl hij van daaruit herhaaldelijk onze bezetting te 29°. Malaboe aanviel. Het was namelijk het plan van den ingenieur Wallon naar een binnenlandsch meer door te dringen, dat volgens de nieuwe kaart in het brongebied der rivier Boeboen zou liggen.¹ Veel gewichtiger in de gevolgen was, hetgeen drie jaar daarna plaats had, toen het Engelsche schip Nisero bij Pangah strandde en de Radja van Tenom de schipbreukelingen gevangen hield. Vooral door de onverantwoordelijke wijze, waarop het bestuur der Straits Settlements zich, tegen de allereerste regelen van internationale courtoisie, persoonlijk in deze kwestie tusschen ons goevernement en onzen leenman mengde, had het toch licht kunnen gebeuren, dat deze uitsluitend aan onbekwaamheid te wijten zeeramp tot de grootste verwikkelingen tusschen bevriende mogendheden gevoerd had.

Bezuiden Malaboe, waar het Nederlandsch garnizoen voor de Westkust gevestigd is, liggen vooreerst de landen 30°. Senagan met de daaraan onderhoorige distrikten Trang en Tadoe en 31°. Tripah.² Van Senaän, Koewala Simajam en Koewala Batoe zijn nog geene

¹ De berichten, die onze ambtenaren te Malaboe omtrent den moord verkregen, vindt men in de *Annales de l'extrême Orient* van Juni 1880.

² De laatste *Regeeringsalmanak* noemt Tripah en Senagan, ook Boeboen en Wailah, als onderhoorigheden van Malaboe, hoewel er met de vorsten dezer vier rijkjes afzonderlijke contracten gesloten zijn.

contracten overgelegd, hoewel de Radja's van het eerste en derde dier rijkjes in 1881 onze suzeriniteit erkenden. Ook van de volgens de nieuwe kaart daarachter in het binnenland gelegen distrikten Soerian, Lama-Toea en Lama-Moeda is mij niets naders bekend. Daarentegen zijn de overeenkomsten overgelegd met 32°. Blang Pedir, 33°. Poeloe Kajoe, 34°. Soesoeh en 35°. Noord-Telok Paoe, waaronder de meer noordwaarts liggende kustplaatsen Soewak, Tangan-tangan-Ketjil en Besar behooren. Zooook met 36°. Mangging, waaronder Bae, dat op de kaart Paoe genoemd wordt, 37°. Laboean Hadji, met de onderhoorigheden Paoeh-Baroe en Pelokkan, die noordelijk, Kamoemoe en Peloemat, die zuidelijk liggen, 38°. Mukih met de daartoe behorende kustplaatsen Laboean Tarap en Telok Kasei, 39°. Zuid-Telok Paoe, waaronder gerekend worden de kustplaatsen Aloer Pakoe, Sawang, Tring Madoeroi, Batoe Toenggal en Damar Toetong, 40°. Sama Doewa, 41°. Tampat Toewan en 42°. Terbangan¹. Eindelijk zijn wij genaderd tot den zuidelijksten der vassalstaten van Atjeh's Westkust 43°. Kloewat, een uitgestrekt gebied langs de rivier van dien naam, waaronder de volgende kustdistrikten ressorteeren: Sinaboe, Rasian, Asahan, Koewala Baroe, Sembang, Bakongan, Oedjong Poelan met Poelan Doea, Sibadi en Silekat. Al de hier opgenoemde leenrijken en hunne verschillende onderhoorigheden der Westkust, vindt men op de nieuwe kaart; bovendien is er voor sommige gedeelten het binnenland zeer uitvoerig voorgesteld, onder anderen langs de rivieren Malaboe, Senagan en Kloewat. Ongetwijfeld hebben door de op deze kust geplaatste Nederlandsche ambtenaren en officieren meer onderzoekingen plaats gehad, dan men uit het daarvan gepubliceerde zou kunnen opmaken. De eenige opzettelijke beschrijving van een kustgebied van het voormalige rijk van Atjeh vindt men in het zoeven aangehaalde opstel van den heer Goossens over de Zuidelijke Nederzettingen, terwijl de heer Kruyt hier en daar in zijn werk veel wetenswaardigs over de Noord- en Oostkust mededeelt. Hoogst wenschelijk is het dus, dat zij, die te dien aanzien de noodige gegevens bezitten, hun licht niet langer onder de korenmaat verscholen houden. Volgens het *Koloniaal Verslag* van 1881 zou er toch in de bovenlanden van Malaboe en Senagan een uitgestrekt kolenveld liggen, terwijl het geheele gebied van Kloewat niet minder geschikt voor de tabakskultuur zou zijn dan Deli. Te recht wordt

¹ Hoezeer er een afzonderlijk contract met den vorst van Terbangan is overgelegd, verklaart de nieuwste *Regeeringsalmanak* Terbangan-Ketjil en Besar tot onderhoorigheden van Kloewat.

er echter bijgevoegd, dat om dezen rijkdom van den bodem te kunnen ontginnen, onze macht er eerst hechter moet gegrondvest zijn, daar vijandelijke Atchineezen nog steeds te Koewala Baroe de mondingen der Kloewat-Rivier onzeker maken. Ook de zoo straks genoemde Fransche reiziger Lias schijnt in 1880 deze rivier onderzocht te hebben; in zijn werk over Lohong geeft hij er ten minste een kaartje van, zonderdat hij echter over zijne verrichtingen in Kloewat iets naders mededeelt.

Slaan wij even een terugblik, op hetgeen hier over de kuststrcken van het voormalige rijk van Atjeh gezegd werd, dan rijst bij alle erkenning der vermeerdering onzer aardrijkskundige kennis onwillekeurig de klacht op de lippen, dat er vooralsnog bitter weinig reden is, om ons uit een staatkundig oogpunt te verheugen, dat dit nieuwe wingewest aan ons Indisch rijk, werd toegevoegd. Dertien lange jaren hebben wij nu in Atjeh oorlog gevoerd, en wat werd er tot dusver daar verkregen, dat eenigszins tegen de opgeofferde menschenlevens en *millioenen kan opwegen*. In het oude Sultansgebied hebben wij al de daar reeds bezette forten in het binnenland moeten ontruimen, om ons geheel binnen een eng geconcentreerde stelling terug te trekken. De voormalige onderhoorigheden van Atjeh waren bij de organisatie van 11 Maart 1881 verdeeld in twee Afdelingen, ieder onder een Assistent-Resident, waarvan die voor de Westkust te Malaboe, die voor de Noord- en Oostkust, te Telok Semawé gevestigd was; tevens waren daar toen controleurs geplaatst te Segli, Samalanga en Edi. In verband met de samentrekking onzer troepenmacht in Groot-Atjeh en met de opheffing van het daar reeds gevestigde civiel bestuur, is dit laatste ook in de buitenafdeelingen ingetrokken, en wordt daar thans het Nederlandsch gezag alleen gehandhaafd door drie kleine garnizoenen te Malaboe, Segli en Edi, de twee eerste onder een militairen postkommandant als civiel gezaghebber; alleen te Edi bleef nog een controleur gevestigd. De invloed, dien wij tot nu toe verkregen hadden op onze talrijke, in den regel zoo roerige, elkander steeds bestrijdende vassalvorsten, moet daardoor in kracht verminderen. Vooralsnog ligt eene duurzame bevrediging van dit uitgestrekt gebied in een ver verschiet en schijnt de toekomst duister. Toch kan er niet aan gedacht worden terug te komen op de inlijving van dit gewest, nu die eenmaal heeft plaats gehad. Als troostgrond rest ons alleen de herinnering aan onze koloniale annexaties van vroeger tijd, bij voorbeeld die van het thans zoo belangrijke Goevernement van Sumatra's West-

kust. Ook daar heeft men van 1821 tot 1845 nagenoeg onafgebroken oorlog gevoerd, eer men de woelige bewoners der bovenlanden in rustige onderdanen herschiep. Dat eindelijk dit gewenschte resultaat verkregen werd, dankt Nederland bovenal aan het twaalfjarig bestuur van Michiels, een zeldzaam voorkomende persoonlijkheid, die aan alle krijgmansdeugden het doorzicht van een bedachtzaam staatsman paarde¹. Mocht onze regeering voor het tot stand brengen eener duurzame regeling in Atjeh eindelijk den man vinden, dien men eenigzins met Michiels zou kunnen vergelijken, dan geve zij hem ook de vrije hand, grijpe niet telkens uit Buitenzorg of Plein eigenmachtig in, en late zich vooral niet van het ingeslagen spoor afbrengen door krijschend klaroengeschetter van oud-gedienden, wier grijze haren achting en eerbied mogen afdwingen, maar daarom geen waarborg van staatsmansdoorzicht verleen.

Al de hierboven besproken vassalstaten van Atjeh hebben in den regel binnenlands geene groote uitgestrektheid en zijn tusschen de kust en het daarachter liggend gebergte begrepen. Tusschen de beide bergketens, die, voorzoover men uit zee kan waarnemen, de Noord- en Westkust volgen, ligt een uitgebreid gebied, dat voor weinige jaren te recht eene volslagen *terra incognita* kon heeten. Zoozeer was dit het geval, dat toen de hoogleeraar Veth voor dertien jaar zijn werk over Atjeh schreef, hij (aldaar bl. 6) de vooronderstelling kon uiten, dat het bergachtige binnenland grootendeels woest en onbebouwd was, daar de bevolking hier bijna geheel aan de kusten geconcentreerd schijnt. Weldra bleek echter, dat dit binnenland van ouds de woonplaats is eener niet onbelangrijke, zeer eigenaardige bevolking, die Gajoes heeten, na aan de Battaks verwant zijn, sedert lang reeds den Islam hebben aangenomen, en die men naar alle waarschijnlijkheid als de oorspronkelijke bevolking van Noord-Sumatra beschouwen mag, welke reeds eeuwen geleden door de zich allengs aan de kusten vestigende kolonies van Pedireezen, Atchineezen en Maleiers naar het binnenland teruggedrongen werd. Sedert lang erkenden deze Gajoes de opperheerschappij der Sultans van Atjeh, maar daar hunne gewone handelsbetrekkingen met de kuststreken door den oorlog verstoord werden, begonnen zij dienst te nemen op de Europeesche

¹ Bij zijn overlijden werd dit ten onrechte door de toenmalige koloniale oppositie betwijfeld. Daarom herleze men vooral, wat een uitnemend kenner onzer latere koloniale geschiedenis heeft bijeengebracht, om ons dien buitengewonen man beter te doen kennen; E. de Waal, *Onze Indische financiën*, VI, bl. 61—68, ook bl. 142—144.

landbouwondernemingen in Langkat en Deli. Zoo kwamen onze daar gevestigde ambtenaren, evenals die te Edi en Malaboe, met verschillende hoofden van dit interessante volk in aanraking, waardoor men over hunne staatkundige indeeling en maatschappelijke verhoudingen een en ander te weten kwam. ¹

Naar deze berichten, want geen Europeaan heeft in onze eeuw de Gajoe-Landen in persoon bezocht, wordt die thans in de nieuwe kaart aldus voorgesteld. Het grootste deel van dit binnenland, zuidoostwaarts besloten door een denkbeeldige lijn, die men van de noordgrens van Kloewat tot Langsar zou trekken, is van ouds verdeeld in drie groote afdeelingen, ieder staande onder een opperhoofd, dat den titel Kedjoeroean voert. Achter de geheele Noordkust van Atjeh ligt het gebied van Boekit, naar een binnenlandsch meer veelal Laoet Tawar genoemd. Dit meer ontlast zich op de kaart door de rivier van Pasangan, hetgeen met de mededeelingen van den heer Kruyt (bl. 210) overeenstemt. Zeer opmerkingswaardig is het, dat zulks reeds vermeld wordt in een oude Maleische kroniek, de geschiedenis der vorsten van Pasei. Daar leest men toch, dat toen de stichter van het rijk Samoedra den Islam aannam, een daartoe ongenegen volksstam uitweek naar het brongebied van den Pisangan, hoogst waarschijnlijk een verkeerde lezing voor Pasangan, welk volk sedert Gajoe genoemd werd. ² Achter de vassalstaten der Oostkust van Atjeh strekt het gebied van Lingga, doorstroomd door de bovenrivier van Perlak en verschillende takken van den Tamiang, welks schilderachtige benedenloop zoo schoon door den heer Kruyt beschreven is (aang. werk, bl. 218—227). Volgens den heer van Langen ontspringt ook de bij Diamantpunt in zoo vallende Djamboe Ajer in dit gebied, en zou die rivier in haar bovenloop Kroeng Lingga heeten. Ook deze naam Lingga wordt reeds in oude bescheiden vermeld. Fernan Mendez Pinto, wiens verwarde reisbeschrijving zoo veel raadselen oplevert, maar wegens het gemis van andere gelijktijdige Portugeesche bronnen voortdurend de aandacht blijft verdienen, verhaalt toch, dat Anggee Sri Timor Radja, Koning der Battaks, hulp zocht bij den Portugeeschen Goeverneur van Malakka, omdat de Sultan van Atjeh, die hem tot het aannemen van den Islam wilde dwingen, zijne beide

¹ Het *Koloniaal Verslag* van 1883 geeft het eerst eenige mededeelingen over de Gajoes; veel wetenswaardigs bevat vooral de bijdrage van den te Malaboe gevestigden kontroleur, K. F. H. van Langen, in *Tijdschr. Aardrijksk. Genootsch.* V bl. 34—41.

² *Histoire des Rois de Pasey, traduite et annotée par Aristide Marre*, p. 32.

plaatsen Jakoer en Lingau vermeersterd had. Mij dunkt, dat de laatste naam ons Lingga is, en zoo zal men bij vermeerdering onzer kennis der binnenlanden van Sumatra zeker meer der thans onverklaarbare plaats- en riviernamen terugvinden, die Pinto in de rijken der Bataks en Aroe vermeldt ¹. Oostwaarts van Malaboe en de zuidelijker vassalstaten der Westkust van Atjeh benoorden Kloewat ligt het derde Gajoe-land van den Kedjoeroean van Patiambang, welks bevolking vooral de kustplaatsen Soesoeh en Tripah langs de rivier van dien naam bezoekt.

Oostwaarts van deze Gajoe-Landen, plaatst onze kaart Alas tusschen het binnenland van Kloewat en het reeds tot de Residentie Sumatra's Oostkust behoorende Langkat. Deze naam Alas vond men reeds voor dien der Gajoes op sommige kaarten vermeld, zonderdat men daarvan echter iets wist te zeggen. Uit de overeenstemmende berichten der heeren Kruyt en van Langen blijkt nu, dat de bevolking van Alas geheel met de Gajoes overeenstemt. Laatstgenoemde gewaagt in die streek van drie vorsten, namelijk die van Batoeboelan, Djoehar en Karon, die alle van de Kedjoeroeans van Lingga afstammen. Hoezeer de nieuwe kaart in het zuidelijk gedeelte van Alas verschillende plaatsnamen opneemt, zijn die der beide eerste rijkjes er niet onder. Misschien echter moet men Batoe-boelan terugvinden in Batoe-Ambolan en Djoehar in Djaher; beide plaatsen echter liggen daar niet in Alas, maar in Patiambang aan den uitersten bovenloop der Simpang Kiri, de groote noordelijke zijtak der rivier van Singkel, Kran, verder zuidwaarts aan dien rivierloop, maar reeds in Alas, zal dan het bovengenoemde Karon zijn. Is deze gissing juist, dan zal men den geheelen bovenloop dezer rivier tot Alas moeten rekenen, en zou het gebied van Patiambang meer noordwaarts op moeten geschoven worden en niet verder om de zuid mogen strekken dan de breedte van Soesoeh en den berg Loesch, voorzover men uit metingen uit zee kon opmaken, den hoogsten bergtop van het voormalig rijk van Atjeh. Het ligt trouwens in den aard der zaak, dat de voorstelling dezer binnenlandsche gewesten op de nieuwe kaart slechts voorloopig is en in vele opzichten zal moeten gewijzigd worden, wanneer het aan onze ambtenaren gelukt, tot die afgelegen bergstreken door te dringen; te recht bevat dan ook de *Verklaring* van het blad Noord-Sumatra de waarschuwing: *de grenzen in het binnenland van Atjeh zijn geheel onzeker*. Volgens den heer van

¹ Hoogst belangrijk voor de interpretatie der reisverhalen van Pinto zijn de onderzoekingen van den heer Tiele in zijne *Europeërs in den Maleischen Archipel* in deze *Bijdragen*. R. 4, D. III, bl. 58—69 en D. IV, bl. 285—310.

Langen hebben de vorsten van Karon nimmer het oppergezag van Atjeh willen erkennen, en schijnt dit deel der Gajoes heidensch gebleven te zijn. Ook de Kedjoeroeans van Lingga, die zich dezelfde afkomst toeschrijven als Singa Maharadja, den bekenden oppervorst der Battaks aan het meer Toba, stonden voortdurend in veel minder nauwe verhouding tot Atjeh dan de beide andere groote Gajoe-landen. Van deze laatste kwamen dan ook de eerste stappen tot toenadering aan de Nederlandsche Regeering en het laatste *Koloniaal Verslag* bevat de aangename tijding, dat de vorst van Boekit en de Radja-moeda van Patiambang in April van het vorige jaar te Kotta Radja verschenen, om den Goeverneur hunne hulde te brengen en de verklaring af te leggen, dat zij de suprematie van ons Goevernement erkennen. Wanneer er inderdaad zoo groote overeenkomst bestaat tusschen Gajoes en Battaks, zooals thans door al onze berichtgevers beweerd wordt, dan konden de eerste bij de toekomstige bevestiging van het Nederlandsch gezag in Noord-Sumatra wel eens dezelfde rol vervullen als de Battaks een halve eeuw geleden bij de onderwerping der Padaugsche Bovenlanden. Toen toch waren de Battaks in den regel onze trouwe bondgenooten tegen de roerige Padries en Maleiers. Zoo ook kunnen de Gajoes, die tot dusver in hun verkeer met de buitenwereld geheel afhankelijk waren van de Atchineesche kustbevolking, lichtelijk aanleiding vinden, daartegen steun te zoeken door aansluiting aan het Nederlandsche goevernement. Elke poging, die daartoe van hunne zijde wordt aangewend, verdient uit een politiek oogpunt te worden aangemoedigd, en zoo moeten wij het betreuren, dat de Radja van Batoeboelan, die reeds in 1879 voornemens was, zijne onderwerping te Padang aan te bieden, daaraan nog geen gevolg gegeven heeft.

Tot het Goevernement van Atjeh en onderhoorigheden behoort eindelijk nog Simaloer, het noordelijkste groote eiland der lange reeks, die de westzijde van Sumatra tegen de golven van den Indischen Oceaan beschut. De bewoners van dit eiland dreven van ouds handel op Singkel, hetgeen den Resident van Tapanoeli, F. K. J. Netscher reeds in 1854 aanspoorde, een verkenningstocht te ondernemen naar dit toen volslagen onbekende land. Daar het evenwel bleek, dat de bevolking schatting aan Atjeh betaalde, liet men die onzerzijds verder ongemoeid, maar na het uitbreken van den oorlog hebben de vijf hoofden van Simaloer in 1874 en 1880 de overeenkomsten met ons Goevernement onderteeekend, die nu aan de Staten-Generaal zijn overgelegd. De beste berichten over land en bevolking danken

wij aan den hierboven reeds genoemden ambtenaar van Langen.¹ Vooral trok mijne aandacht, hetgeen hij over den oorsprong der inheemsche bevolking mededeelt. Op grond der mededeelingen van Netscher en van den natuuronderzoeker von Rosenberg, die in 1855 veertien dagen op Simaloer doorbracht, werd tot dusver aangenomen, dat de bewoners uit de Padangsche Bovenlanden afkomstig waren. Inderdaad zijn de hoofden of datoos der vijf staatjes van het eiland en andere aanzienlijke inwoners, te zamen ongeveer 500 zielen bedragende, Maleiers, maar de eigenlijke bevolking van twee dier staatjes, Salang en Sigoelei, is volgens den heer van Langen uit Nias oorspronkelijk, terwijl die der drie andere distrikten Simaloer, Lakoön en Tapah, eene geheel eigenaardige taal spreekt. Hoogst waarschijnlijk zijn zij dus de eigenlijke inboorlingen van het eiland, en het vermoeden ligt voor de hand, dat later linguïstisch onderzoek zal uitmaken, dat men ook hen tot de Gajoes moet rekenen. Op de nieuwe kaart is het distrikt Simaloer, welks datoe te Padang zetelt, niet afzonderlijk opgegeven, terwijl Labaoeng, waarmede dit wel geschiedde, onder Sigoelei behoort. Om het groote Simaloer liggen nog verschillende kleinere eilanden, waarvan ik hier de aandacht vestig op de twee voor den noordwesthoek liggende Kokos-Eilanden, omdat men die vooral niet verwarren moet met de ongeveer op dezelfde lengte, maar vijftien breedtegraden zuidelijker gelegen Kokos- of Keelings-Eilanden, waarvan in mijn vorig opstel (bl. 117) sprake was. Nu het civiel bestuur in Atjeh voorloopig is opgeheven, zoude het misschien aanbeveling verdienen, Simaloer, dat nagenoeg op de breedte van Singkel ligt, onder de Residentie Tapanoei te brengen.

Gaf het Goevernement van Atjeh en onderhoorigheden, waaraan het grootste deel van dit opstel gewijd was, ons het treurig beeld van een bajert van onvoldragenheid; zoude men soms wanhopen, dat er zich uit dien chaos der verwarring ooit iets duurzaam goeds ontwikkelen kon, wanneer wij in een volgend opstel over deze nieuwe kaarten van Sumatra onze blikken wenden naar de West- en Oostkust, dan kunnen wij een gansch ander tafereel voor onze lezers ontrollen. Beide gewesten zijn toch thans de twee kostbaarste buiten-

¹ De heer van Langen bezocht Simaloer in 1881 en diende over zijn verblijf op dat eiland twee rapporten in, waarvan het eene geplaatst werd in het *Tijdschr. Bat. Gen.*, D. XXVII, het andere, dat veel meer uitgewerkt en met nauwkeurige kaart voorzien is, het licht zag in het *Tijdschrift van het Indisch Aardrijkskundig Genootschap*. Daar dit laatste slechts drie afleveringen beleefde, ontsnapte het waarschijnlijk daardoor aan de overigens zoo zorgvuldige nasporingen des heeren de Waal, *Ind. Fin.*, VI, bl. 227

bezittingen van ons Indisch rijk. Toch werd de Residentie Sumatra's Oostkust eerst voor een kwarteeuw bij Neerlandsch-Indië ingelijfd en mag, zonder groote oorlogsuitgaven verworven, reeds nu op een bloeiende economische ontwikkeling bogen. Op Sumatra's Westkust daarentegen streed men veertig jaar tot onderwerping der Padangsche Bovenlanden, maar in het daaropvolgende veertigjarig tijdperk heerschte er rust en vrede, slechts nu en dan gestoord door krijgstochten van minder belang, terwijl de nog onafhankelijke landstreken in het binnenland zich vreedzaam als om strijd aanmelden, om onder Nederlandsch oppergezag te komen. Vele belangstellende vaderlanders mogen zich dus niet zonder reden bezorgd maken, dat de oorlog in Atjeh zoo lang duurt, het voorbeeld der Westkust leert ons, de toekomst niet al te donker in te zien.

's Gravenhage, 25 Maart 1886.

NASCHRIFT. De heer van Kesteren heeft den, ik erken het gaarne, niet malschen aanval in mijn vorig opstel beantwoord in de laatste aflevering der *Indische Gids*. Na aandachtige lezing dier repliek, betiteld *Pessimistische politiek*, vond ik daarin geen enkel der door mij aangevoerde feiten weerlegd, zoodat ik mij van wederantwoord ontslagen acht. De vraag, of de topographische dienst in Indië hare taak naar behooren vervult, is dunkt mij van zuiver technischen aard. Of het nu het geschikte oogenblik is, onze grens in Noordoost-Borneo voor goed te fixeeren, is eene kwestie van diplomatieke taktiek. Wat nu een en ander te maken heeft met de hooge staatkundige beginselen van conservatieve of liberale koloniale politiek, gaat mijn begrip te boven. *Faute de combattants*, ik acht zulks niet gelukkig, is de liberale politiek thans alleenheerscher op koloniaal terrein, want de verdedigers der oude conservatieve politiek zijn nagenoeg uitgestorven, en van eene nieuwe meer vooruitstrevende staatkunde, zij moge dan radikaal, pessimistisch of nihilistisch genoemd worden, heb ik nog nooit een duidelijk geformuleerd programma gezien. De opzettelijke bespreking van staatkundige partijkwesties valt echter buiten doel en strekking van dit tijdschrift; daarentegen moet hier bepaaldelijk het volgende worden opgemerkt. De heer van Kesteren duidt het den ijverigen Sekretaris van het Instituut euvel, dat hij mijn opstel in de *Bijdragen*

had opgenomen. Daar het toeval wil, dat ik van al de tegenwoordige bestuursleden van het Instituut het langst in dat collegie zitting heb, namelijk sedert 1865, zij het mij geoorloofd, hier als mijn herinnering te boekstaven, dat het in ons midden steeds gewoonte was, de schrijvers van onderteekende opstellen alleen voor de daarin voorkomende détails aansprakelijk te achten, terwijl de Sekretaris als zoodanig uitsluitend met de zorg voor de geregelde uitgave van het tijdschrift belast was.